

SÁNDOR IVÁN

Az Idő három betűje

Bejött valaki a szobába.

Kiment valaki a szobából.

Simon tekerce érintetlenül hevert. Ruben elképzelte, hogy egy négyzetnyi ürességgel kezdődik, ahová neki rögtön írnia kell. Leírhatná a megérkezését Bét Seárimból. Leírná, hogy mire gondolt útközben. Nem jutottak eszébe azok a gondolatok. Leírhatná, hogy Simon alig változott húsz év alatt, ám ehhez részleteznie kellene, hogy milyen volt akkor és milyen most. Nem tudta elképzelni a múltat. Leírhatná ezt a kavargást önmagában.

Akik bejöttek a szobába, akik kimentek a szobából, látták Jehuda Hanaszit ülni az asztala előtt. Látták egy idő után mozdulni a karját. Látták előregörnyedni. Látták, amint írni kezd. Ruben is látta, amint Jehuda Hanaszi a tekercei fölé hajol. Látta önmagát is, amint írni kezd. Végre írt: látom, amint előrehajolok és írni kezdek, leírom, hogy látom, amint apám előrehajol és írni kezd.

Két írnok állt mögötte. Várták, hogy mond valamit. Megfordultak, kimentek. Mindenki nesztelen léptekkel járt. Jehuda Hanaszi halála egész házanépét gyászba döntötte. A szolgálók szeme, a tanítványok, az írnokok, a lovászok, a rabszolgák szeme kisírva. Cippora összepréselt ajkakkal, a homlokára csúszó fekete fejkendővel járt-kelt közöttük. Valaki kimondott néhány szót. Elterjedt, hogy Ruben folytatja a megkezdett párbeszédet az Örökkévalóval. Elterjedt, hogy ugyanúgy ül az asztala előtt, ugyanúgy töpreng, ugyanúgy kívánja a magányt, amiként az apja.

Cipporát felkereste a helyőrség ezredese. Rubennel kívánt beszélni. Cippora kérte, hogy ne zavarják meg. Az ezredes várt az égető napsütésben az udvaron. Kísérői kivonták a kardjukat. Az ezredes kérte Cipporát, tájékoztassa a Nászit – így mondta –, hogy Rómában lázadás tört ki, a szenátus ellenkormányt állított Verus Maximinusszal szemben, aki Róma ellen indult, most ütközik meg légiói élén a lázadókkal Aquileia falainál. A Nászinak tudnia kell az eseményekről. Egy hónap elteltével másik ezredes érkezett. Őt is Cippora fogadta. Fegyveresek kísérték. Aquileiánál Pupienus és Balbinus szenátorok seregei legyőzték a támadókat, Maximinus császárt saját katonái meggyilkolták és a két szenátort kiáltották ki császárnak.

Cippora minden hírről beszámolt Rubennek. Nem kért választ, nem kért magyarázatot. Ruben felment a falépcsőn, vissza akart húzódni a régi szobá-

Egy fejezet a Jelenkor Kiadónál megjelenő regényből.

jába. Nem állt benne az ágya, nem voltak ott a gyékények, amiket még az anyja helyezett el, aki a születésekor halt meg. Semmi sem volt a régi berendezésből. Kamrába való zsákokban tartható ócskaságok heverték a falak mellett. Cippora átvette a ház ügyeinek az irányítását. Jehuda ben Ruben üzeni. A ház ura parancsolja. Volt, akinek csak ennyit mondott: a Nászi kívánsága.

Látta, hogy Ruben kijön egykori szobájából és visszamegy az apja tekerccsel teli szobájába. Utánaosont. Ruben most érezte először, mióta visszatértek Szefforiszba, Cippora kenőcseinek émelyítő szagát. Apja egyik író tollát bemártotta a tégelybe, maga elé húzta az első tekerccset. Talált rajta egy téglalapnyi helyet. Odáírta: folytatom a munkát. Megvárta, amíg Cippora ugyanolyan nesztelenül, ahogy jött, elhagyja a szobát. Mennyi mindent megtehetek a szavakkal, gondolta. Felhagytam azzal, hogy apámat képviseljem, de a betűk itt maradnak.

A tekerccsen, amit maga elé húzott, Simon írása volt. Rabbi Méir elmondta, hogy amikor Jehojáchim, Juda királya látta, hogy a város lerombolása a kezdetét veszi, így fordult az Örökkévalóhoz: egykoron megbíztál bennünk és a kulcsaidat átadtad nekünk. Most, hogy a bizalmadat elvesztettük, visszaadjuk Neked a kulcsokat. Rabbi Méir szavain sokáig vitakoztak a tanítványok. Az egyik vélemény az volt, hogy nem Jehojáchim nyújtotta ég felé a kulcsokat, hanem az Örökkévaló nyúlt le értük és vette magához, hogy őrizze. A másik vélemény az volt, hogy Jehojáchimnak annyi erőt adott az elhatározása, amivel olyan magasra dobta a kulcsokat, hogy az többé nem hullott vissza. Simon kihagyott néhány sornyi helyet és a tekerccs jobb oldalán oszlopot formázó rövid sorokat írt egymás alá: Rabbi Méir kérdése azonban az, hogy miképpen tudott Jehojáchim később belépni a házába? És mit gondolt, amikor nem volt többé a kezében az otthona kulcsa?

Ruben követte Simon szavait. Úgy érezte, hogy aki leírta: „nem folytatom”, aki hozzátette: „elakadtam”, aki újrakezdte: „olyan teher a vállamon a szöveg, hogy szeretném ledobni, de cipelnem kell”, aki a margóra jegyezte: „reszketés fogott el, amikor erre visszaemlékeztem”, aki egy áthúzott mondat fölé írta: „nem az a fontos, hogy megértetem, hanem az, hogy egyáltalán képes voltam feltenni ezt a kérdést”, az érzi, hogy mi az, ami leírható és mi az, amire nincsenek szavai.

Olvasott.

Míntha már nem Simonhoz, hanem őhozzá tartoztak volna a leírt szavak. Lehet, hogy az apja nem azért küldte Szefforiszba, hogy végigjárja az emlékei útjait, hanem azért, hogy a fellelhető szavak kanyargását kövesse?

Rabbi Méirrel elsétáltak a város szélső házáig. Minden hétköznapi alkonyatkor valamelyik tanítványával megteszi ezt az utat. Megközelítettük a halálszok otthonait. Nem mertem megszólalni. Álltunk a vízparton. Azt gondoltam, talán imádkozik, keresi a bölcs szavakat, hogy rámruházza őket. Elfogott

az érzés, amivel még nem találkoztam. A szépség ragyogása a vízen. A fény elérte a partszegélyt. Hozzám tartozott a látvány. Mennyi minden része az életnek, amiről nem tudtam. Sokszor néztem a tavat, de még sohasem láttam ilyen szépnek.

Rabbi Méir is áhítattal nézte a vizet. Megkérdeztem tőle, hogy mire gondol.

Három esztendeje ismerlek, de még nem szólítottál meg.

Te sem szólítottál meg, Rabbi. Amióta élek, bölcsek között nevelkedtem. Sok bölcsességet hallottam, némelyiket magam is elsajátítottam, de odáig jutottam, hogy nem találok üdvösebb dolgot, amivel az Örökkévaló megajándékozhat valakit, mint a hallgatás.

Visszafelé Rabbi Léviről ejtettem néhány szót. Azt éreztem, milyen nehéz beszélni valakiről. Olyannak elmondani, amilyennek véljük. Fontos dolgok kimaradnak. Tudomásunk sincs róluk? Nem találunk az érzésünkre megfelelő szót? Talán ha sokak mondatait összeraknánk arról az egy emberről, észrevehető volna az is, amit az egyik nem látott meg, a másik nem mondott el. Ki tudja, hogy éppen nem a legtalálóbbról ismeret veszne el a sok között? Megmondható, hogy a szavak gyűjteményéből melyiket érdemes megőrizni?

Rabbi Méir hallgatott. Mintha azt kívánta volna, hogy magam jussak előre a kérdéseim nyomán. A következő hónapban újra elmentünk a tópartra. Újra csendben várakoztunk. Újra feltettem néhány kérdést.

Gondolkozz tovább, mondta. Csiszold a gondolataidat. Forgasd meg tanuló társaid között.

Azt feleltem, hogy nemigen tudok másokkal beszélgetni. Nem állnak velem szóba a többiek. Én sem szívesen teszek fel nekik kérdéseket.

Vártam a következő hónapi sétát. Elmaradt. Már letettem a találkozásról. Eltelt egy esztendő. Akkor intett. Nekivágtunk az útnak. A tónál is hallgatott. Visszafelé indultunk.

Az idő, mondta, összecsúszik, széthúzódik. Gondoltál-e már arra, hogy hány nemzedék volt Ádámtól Noachig? Az írásból megtanultam, hogy tíz nemzedék volt Ádámtól Noachig. Gondoltál-e arra, hogy mióta ingerelte az ember az Örökkévalót? Erről nem hallottam, de azt gondolom, hogy azóta, amióta megteremtette. Igaz, mondta Rabbi Méir, s ebből megtudhatjuk, milyen hosszantűző az Örökkévaló, milyen sokáig várt az özönvízzel. Tíz nemzedék volt Ádámtól Noachig, Ábrahám végre érdemeket is szerzett. Az Örökkévaló rábízta a képviselőjét. A prófétákban megtestesül az ige, a prófétákban megtestesülnek a törvények. Ők maguk: az Örökkévaló szava. Amikor már nagyon sok idő telt el és nagyon sok próféta ajkán szólalt meg az Örökkévaló, ideje támadt a rendteremtésnek a szavaik között. A képviselő: az igazság. Az igazság birtoklása: az emberi személy tündöklése. A képviselők: az igazságok. Az igazságok birtoklása az emberi személy szétszótódása. Amikor már minden igéből az igazság szól, amikor már a próféták szétszótódott lelké-

ből lelkek olyan sokasága lesz, hogy mindegyik magának követeli a szívedet és a hangzavar káoszában el kell fordítanod a tekintetedet, a füledre kell tapasztanod a tenyeredet, hogy a magad lelkének szavát meghalld, akkor elkövetkezik a legüdvösebb cselekedet ideje. Erről beszéltünk egy esztendeje. Úgy látom, magadba húzódtál azóta is.

De nem feleltél a kérdéseimre, Rabbi.

Eljuthatnál magad is a válaszig.

Mégis lerövidíthetnéd az utamat.

Tíz nemzedéknyi idő telt el Ádámtól Noachig, mondta Rabbi Méir. Sok nemzedéknyi idő telt el azóta. Követték egymást a próféta lelkek, a bölcs lelkek, a magukba húzódó lelkek. Mindegyik az idő egy szeletét jelenti. Az Örökkévaló úgy rendezte, hogy – amiként a hagyomány tanítja – követhetetlenül összecsiszhat az idő, követhetetlenül szétválhat az idő. Az Örökkévaló rendelése az is, hogy ami nemzedékek sorsát tölti ki, az számodra most egymás mellett mutatja meg magát. A lelkek, akiket mint az Örökkévaló szavának egyedüli közvetítőjét a küldetésstudat tölti el, énjüket őrizve az Örökkévaló szavát gondolják megtestesíteni. A bölcsek, akik úgy gondolják, hogy nem sajtíthatók ki az igék, szétesztják magukat a sokféleség képviselőjéhez. De akiket megriaszt a hangzavar, bensejük szavában próbálják meghallani az Örökkévalót.

Ruben lehunyt szemmel haladt tovább a szövegben. Hallotta az így láthatatlan szavakat. Nem Rabbi Méir hangján, Simon hangján hallotta. A hang más volt, mint a piaci kántálás. Más volt, mint Lévi hangjának ellentmondást nem tűrő zengése. Más volt, mint Jehuda Hanaszi hangjának lassú sodrása, amelybe más hangok is kapcsolódtak, s mintha egy kórus zengett volna, amelyben eltűntek a résztvevők hangjai, hogy együtt adják ki a megszólalás értelmét.

Lévit lehetett hallani.

Jehuda Hanaszit lehetett hallgatni.

Simonnal lehetett beszélgetni.

Irigyelte és hálát érzett iránta. Mennyit olvastam. Mennyit láttam apámmal közös útjainkon. Milyen tekercshegyen vágtam át magam. Most érzek csak mégis egy kevés megnyugvást, mióta olvasom Simon szavait. Minden együtt van: az igék, az ismeretek; a törvények; a parancsolatok. De hol van Jehuda ben Ruben?

Toll után nyúlt. Volt az előtte fekvő tekercsen két négyzet alakú üres hely. Mintha a párbeszédük számára hagyta volna úgy Simon, Ruben kezdte kitölteni a hiányokat.

Lévi: az IDŐ első betűje. Jehuda: az IDŐ második betűje. Simon: az IDŐ harmadik betűje. Elolvasta az egész oldalt. Simon szavait és a maga szavait együtt. Volt már a margóra írva néhány mondat: „Hillél azt tanította, hogy ne

íteld el felebarátodat, amíg nem jutottál az ő helyzetébe. Ne mondj érthetetlen dolgokat abban a hiszemben, hogy végre majd megértik. Ne mondd: majd ha ráérek, tanulni fogok. Hátha nem érsz rá.” Ruben a sorok alá írta: kimondtam magamban háromszor: IDŐ. Lassan, amiképpen apámtól tanultam. Mire a második betűhöz értem, elmúlt az első. Mire a harmadik betűhöz értem, elmúlt a második. Mire kimondtam a harmadik betűt, letelt az egész szó.

Az ablakhoz ment. Egy szolgáló guggolt a fal mellett. Közönyösen bámult maga elé. Mintha nem is látott volna semmit. A szaruhártya merev és homályos, mint egy nyitott szemű halotté. Ruben szeretett volna kimenni a szobából, hogy elhúzza a lány arca előtt a kezét, meggyőződjön róla, lát-e egyáltalán. Mintha a halványbarna duzzadt bőr a szeme alatt is a pupillákhoz tartozna. Olyan finom volt a kissé tászkás bőrfélhold, mint a szőrtelen hónalj bőr. Ruben arra gondolt, hogy évek óta látja a lányt a ház körül. Amikor erre gondolt, megjelent előtte, amint guggolva a távolba néz, de Bét Seárimban. Érezte közönyét a lány iránt, aminek következtében korábban észre sem vette. Megállapíthatatlan volt, hogy az a tekintet valaha egy fiatalabb lányé volt-e, amiképpen elképzelhetetlen volt az is, hogy évek múltán, miközben guggolt és maga elé néz, a tekintete olyan lesz, mint egy öregasszonyé. A jövő sorsa is beledermedt a tekintetébe, rávetült körülötte mindenre. Ruben, habár a lány maga elé bámult, mégis önmagán érezte a pillantását, mintha rávetítette volna a kocsonyás szempár a kelő napok ismétlődését.

Cippora érkezett. Megkérdezte, hogy velük eszik-e. Majd, mondta Ruben. Cippora megkérdezte, hogy velük imádkozik-e. Majd, felelte Ruben. Megkérdezte azt is, hogy vele hál-e éjszaka.

A szolgáló még mindig a falnál guggolt. A szoknyája eltakarta a lábát. A tekintete egy kiszolgáltatott állaté. Mintha vizelt volna. De nem vizelt, mert amikor felállt, a föld száraz volt alatta. Meglátta Rubent. Nem rezzenett össze. Nem változtak meg a vonásai. Nem mutatta, hogy azt érzi, meglesték.

Olvasta: Ma újra Hillél szavai jutottak el hozzám: akik közügyekkel foglalkoznak, tegyék azt az Örökkévaló nevében, akkor az ősök érdemei is segítségükre lesznek, ne válj külön a közösségtől, ne bízzál magadban holtod napjáig. Szerettem volna elmondani Rabbi Méirnek, hogy mindenféle magabiztosság hiányzik belőlem, mégis távol maradnak tőlem Hillél szavai, annyira távol érzem magam a társaim közösségétől, minden gyülekezettől, ám nem azért, mintha annyira bízna magamban. Szerettem volna Rabbi Méirrel erről is szót váltani. Nem került rá sor. Nem tudom, hogy mit felelt volna a kérdéseimre, felelt volna-e egyáltalán, vagy szokása szerint csak bólintott volna, lassan ingatva a fejét, mintha a mozgás ritmusával az érzéseim lassítására kívánta volna felhívni a figyelmemet.

Három napig Simon szavainak terhével élt. A negyedik napon lehajtották a fejüket a városkapuban ülő koldusok. Az idegenek öszvéren érkeztek. Hárman

voltak. Széles, kőarcú emberek. Nem vetettek egyetlen pillantást sem a koldusokra. Mintha ismerték volna őket. Mintha a koldusok is ismerték volna őket. Éppen csak lendült az érkezők keze. Éppen csak mélyebbre hajtották a koldusok a fejüket. Ez rövidrezárt párbeszéd volt. Begyakorolt, ősi egyezményes jelek. Mintha az idegenek olyan régen és olyan hosszan beszélgettek volna már a koldusokkal, hogy elegendő volt ez a néhány mozdulat.

Rövidesen újabb három idegen érkezett. Alig telt el egy óra, további három idegen haladt át a városkapun. Az alig látható kézmozdulatok, az alig látható fejmozdulatok megismétlődtek. A koldusok számára érdektelen volt, milyenek azok az arcok, amelyeket nem fordítanak feléjük. S az érkezők számára sem volt mérvadó, hogy milyenek azok az arcok, amelyeket eltakarnak előlük. A koldusok szavai, amelyeket az elődeiktől hallottak, azok az elődeik pedig az őseiktől, az ősök az idők kezdeteitől összegyűlt parancsolatok hirdetőitől, ott voltak a tekercecseken, amelyek az idegenek állatainak nyergén csüngtek, mint sóhajokból, leírásokból, egymást kiegészítő, egymással perben álló igékből, szavakból összebarkácsolt rekonstrukció, mint nem virtuális málna, ezeket hozták az Usából, Cesareából és a Galileán túlról érkezők, akik, amikor három nappal az érkezésük után eltávoztak a városból, újra egyetlen kézmozdulattal vettek búcsút a koldusoktól. Most a tekintetükkel is kísérték a mozdulatot. Mintha a tekercektől megszabadulva, a feladatukat elvégezve könnyebbnek érezték volna a helyzetüket. Odapillantva a városkapuban üldögélőkre, felfedezhették, hogy már nem ugyanazok görnyednek a kövek között. A koldusok tekintete most arról beszélt, hogy maradtak még elmondható emlékeik. Az idegenek hazafelé indultak Usába, Cesareába és a Galileán túli városokba. Visszaemlékeztek arra, hogy ugyanezt üzentek nekik azoknak a koldusoknak a pillantása is, akiket akkor kezdtek faggatni, amikor Jehuda Hanaszi megbízásából útnak indultak. Állataikat kantárszáron vezetve a lejtőn arra gondoltak, hogy ezeknek a még nem látott koldusoknak a tekintete ugyanúgy hasonló lesz a múltbeli tekintetekhez, amiképpen a három nappal előbb még a városkapuban ülő elődeiké, akik elveszítve az emlékeiket, megszólíthatatlanok maradtak.

Ruben házának udvara, ahol mind a kilencen összegyűltek, így a múltbelire emlékeztető, a jövővel azonos megszólíthatatlanság színhelyévé változott. Az érkezők lemálházták állataikat, kibontották tekerceiket és a porba guggolva, be sem várva, hogy a másik befejezze az összegyűjtött törvények felolvasását, olvasni kezdték azt, amit ők jegyeztek fel. Kilenc órán át olvasták egymással versengve a szövegeket, éppen csak egy-egy ima elmondásáig tartva szünetet. A hangok egymásba kavarodtak és felfedték a kavargó emlékeket, az összeegyezettethetetlen szavakat, amelyek mögött, Ruben úgy érezte, egymástól távoli világok jelennek meg. De a szavakba sűrített világokat nem az idő tagolta. Az ősi, a régi, a közelmúltbeli tanítások annyira egymásra rétegződtek, hogy

nehéz lett volna elkülöníteni őket. A mondatok kapcsolódását kialakító értelem, az emlékek és parancsolatok csoportosításának különbözősége tagolta az egymástól távoli, összeegyeztethetetlen világokat.

Ruben a szavak ütközésének metszéspontjában várakozott. A tanítványok három szószólója többször is felhívta a figyelmet rá, hogy a feladatot Jehuda Hanaszitól kapták, a feladat kitöltötte az életüket, s habár a szöveg az szöveg és a sorsuk a sorsuk, azonban úgy tekintik, mintha a szavak az éjszakáikkal és a nappalaikkal volnának azonosak, számukra a világot jelentik, amelynek a megértésére törekedtek, sőt úgy érzik, hogy a világ nem is a feljegyzett törvények mögött van, hanem az ősi szavak, a megörökített parancsolatok jelentik, azok teremtik meg, s ezt az alkotást mintha Jehuda Hanaszinak adnák át, úgy nyújtották át Rubennek.

A szefforisziak körülvették az udvart. Az asszonyok néha hoztak egy kancsó vizet a tanítványoknak. Cippora és a szolgálólányok halat és kenyeret hoztak. A férfiak összehúzott szemmel, feketedő ajkakkal figyeltek, és ha olyan szavakat hallottak, amelyekben imáik szövegét ismerték fel, együtt mondták a föllovasóval. Azzal mondták együtt, akihez közelebb álltak. Amelyiknek a hangja eljutott hozzájuk.

Ruben az udvaron hált a tanítványok között. Velük evett. Velük mormolta a sorokat, hol az egyik föllovasóhoz csatlakozva, hol a másikhoz. Választásra semmilyen lehetőség nem kínálkozott. De hiszen Jehuda Hanasz sem választott. Gyűjtött, rendbe szedett. Ruben azt is tudta, hogy habár az apja képességével nem rendelkezik, mégis az övéhez hasonló érdeklődést kell mutatnia minden tanítvány, minden feljegyzett parancsolat iránt.

El akarta hagyni az udvart.

Próbált visszahúzódn.

A hangok követték.

Az usai bölcsek szavait feljegyző tanítványok azt hirdették, hogy Mózes első könyvének tizenegyedik fejezete szerint az egész föld egyetlen száj, egyetlen beszéd. A cesareaiak szerint négy, a szúraiak szerint tíz nyelv van, amelyik méltó rá, hogy az emberi lelket megszólaltassa.

A harmadik napon a tanítványok beszéde lelassult. Mintha az udvar terében összesűrűsödött, a különböző nyelveken felidézett múlt terhelte volna meg őket. Cippora jelent meg az ajtóban. Ruben szépnek látta. Örökösen sebekkel borított karját és vállát kendő takarta. Tartása, szótlansága addig ismeretlen méltóságot kölcsönzött. Éles, behatoló volt a tekintete. A tanítványok feléje fordították az arcukat. Nézték, miközben a hangok kavarogtak. Ruben arra gondolt, hogy az ilyen nyugalom előzi meg Cippora rohamait. Kívánta, hogy ne következzen be a kitörés, de tudta, hogy megakadályozhatatlan. Sosem volt válasz a kérdésre, bárkinek tette fel az apja vagy ő, hogy mi az ok, ta-

lán betegség, átok vagy bűnhődés. Mint ahogy arra sem volt válasz, hogy miért nincs gyermekük. A bátyjának sem volt sem az első feleségétől, sem Ciporától.

Valami folytathatatlan. Ruben úgy érezte, hogy ezen nem változtathatnak a szavak.

Az asszony elfordult a kilenc férfitől.

A tanítványok este befejezték a felolvasást. A szefforisziak visszatértek a házaikba. A távoli hegyek felől kiáltásokat hozott a forró szél. Senki sem volt bizonyos benne, hogy emberé-e a hang vagy állaté. A suhanó fény sávokat húzott az alakok közé. Senki nem lépett a megvilágításba. Ruben tudta, mi következik, szeretett volna elmenekülni a rá váró feladat elől. A tanítványok megkérdezték, hol folytassák a munkájukat. Úgy tett, mintha töprengene. Fölsorolt néhány távoli várost. A tanítványok kétely nélkül bólintottak és imádkoztak. Rubent meglepte, hogy a csendes ima után egymást túlkiabálva málházták föl az állatokat. Nyerítéssel, porfelhőkkel telt meg az udvar, mintha egy hadsereg készülődött volna indulásra. Az egyik dús hajú és dús szakállú férfi megragadta a karját, s miközben olyan erősen rángatta, hogy Ruben rákiáltott, félrevonva őt azt mondta, gyanítja, hogy Jehuda Hanaszi nem kellő figyelemmel olvasta végig azokat a tekercseket, amelyeket még a múlt esztendőben vett át tőle, ugyanis tanulmányozta az összeállított törvényeket és nem találta meg bennük a kék és fehér jelszálak különbözőségéről szóló parancsolatokat. Pedig Ezéchiel tanítása szerint aki jól eligazodik a jelszálak különbözőségében, amiként az Mózes ötödik könyvének hatodik fejezetében meg van írva, az érdemes rá, hogy megpillantsa az Örökkévaló arcát. Ruben azt felelte, hogy tudomása szerint Jehuda Hanaszi törvénykönyve százhusz tudós tanításait és ezerkétszáz tanítvány gyűjtését foglalja magába, nem lehet benne minden tanítás. A férfi fenyegető hangon, amiből azonban rögtön alázatos szavakra váltott át, megkérdezte, tudja-e, hogy ki hatalmazta fel Jehuda Hanaszit arra, mit örökítsen meg és mit taszítson feledésbe.

Ennyivel megelégedve csatlakozott a többiekhez, akik elhagyták a várost. Ruben még akkor is ott látta őket, amikor már a kapuban ülő koldusok tekintete sem tudta követni a távozókat. A tanítványok imaköpenyét látta. Előrehajló, tekercsek fölé görnyedő hátukat. Képzletében követhetőek voltak, amiközben folytatták a munkát azokban a városokban, amelyeket Ruben, egy pillanatra sem gondolva komolyan, hogy valóban utasításként jelöljön meg a számukra, felsorolt. Mintha álmában látta volna őket. Hallotta a hollók szárnycsapását. Hallotta a városon túli kopár domboldalról felröppenő keselyűk szárnycsapását. Éberén, mégis mintha álomban járt volna, ám nem a maga álmában, hanem az apjában, mint egy szimulált világban, amely meghatározta mozgási körzetét. Nem hallatszott már egyetlen hang sem, megszűnt a tanítványok szavainak zsongása, nem kellett felosztania önmagát, hogy azonosulni próbáljon bármelyik szöveggel.

Az egyik asztalon heverő tekercs szabadon hagyott margójára leírta a gondolatait. A tekercs Simoné volt, mintha tudta volna, hol kell Ruben számára üres helyet hagyni, hogy így beszéljessenek.

Hónapok teltek el. Elmúlt év, elmúlt elul. Tisri hava közeledett. Ruben úgy érezte, hogy nem halaszthatja tovább Jehuda Hanaszi ráhagyott tekercsének felbontását. Hívta Cipporát. Magukra csukták az ajtót. Behúzták a függönyöket. Imát mondtak. Kibontotta a tekercset. Felolvasta. Jehuda Hanaszi előírta, hogy belátása szerint erősítse meg a főbbikakat Szefforiszban, Bét Seárimban, Tiberiásban, Cesareában. Mindenhol másoltassa le a törvények hat rendjét. Mindenhol hívassa össze a Szanhedrint. Keresse fel Lévit. Jelöljék ki együtt Szefforiszban az új Nászit.

Cipporát meglepte, hogy Ruben a jelenlétében olvasta fel a tekercset. Mind a ketten úgy érezték, hogy habár nem szóltak egymáshoz, mégis beszélgettek. Mintha Cippora nem is a hívására jött volna, hanem egyszerre csak betoppant, ott volt mellette, hogy megossza vele a gondolatait.

Mit gondolsz arról, amit apám üzen?

Cselekedj úgy, ahogy jónak látod. Cselekedj, ha képes vagy rá.

De mégis?

Nem tudom, mondta Cippora, imádkozhatok veled, imádkozhatok másokkal, követhetem a törvényeket, megkövetelhetem a parancsolatok betartását a szolgálóktól és a szolgálóktól, megmosattathatom velük a lábamat, megmoshatom a te lábadat. És mi van akkor?

Leültek egymás mellé. Cippora lehajtotta a fejét, tenyerét térdére helyezte. Beburkolódzott az együttlétük némaságába. Ez a takaró felmelegítette. Az arcára pír futott. Lehetséges, hogy valamilyen emlék szólította magához? És vajon ki van ott mellette a múltból? Ruben arra gondolt, hogy még soha nem jutott eszébe, hányféle múlt létezik, s hogy ezek a múltak függetlenek egymástól, kialakítják a különböző jövőket, amelyek elzárkóznak a többi jövőtől. Nem tudok átlépni a másik múltba, az ő múltjába, gondolta, habár nem kizárható, hogy benne vagyok. És az sem kizárható, hogy az, akit belőlem Cippora a maga múltjának egy részeként őriz, különbözik attól a Rubentől, akit előhívok az emlékeimből. Lehetséges, hogy amíg ezek a Rubenek nem találkoznak, addig semmit nem tudok meg magamról? Lehetséges, hogy az ilyen találkozás nem is történhet meg? Mindaz, amit a múltból gondolok, amit előhívok magamban, az nem is létezett soha?

Rátette kezét Cippora térdén nyugvó kezére. Az asszony tekintetében szemrehányás volt. Vád, és ez kiszolgáltatottá tette. Eltűnt a pillantásából a homály, ami ugyanolyan taszító volt, mint a kenőcsei szaga.

Nyílt az ajtó. Az egyik szolgáló pillantott be. Ruben ráismert a lányra, akit a fal mellett látott guggolni. Most is olyan volt az arca, mint ott a kiszolgáltatottságában, amelyről nem volt tudható, hogy mi válthatta ki belőle, mégis

mintha anyag lett volna, mint a por vagy a kagylózúzalék, és rászáradt az arcára. Ki ez a lány? Mitől fél? Ruben úgy érezte, fel kellene állnia, el kellene indulnia. Emberekkel kellene találkozni, akikkel még nem beszélt. Megtudni valamit róluk, bármit, ami az életükhöz tartozik. Miért nézi őket a lány ilyen riadtan? Kik ők, hogy ilyen pillantást hívnak elő? A vacsora elkészültének hírért hozta? Vele akar beszélni? Cipporával? De mitől a riadtsága?

A keze még mindig Cippora kezén nyugodott.

Talán ez az ok?

Cippora is figyelte a lányt. Mindketten valaminek a tettenérését látták az arcán, ahogy sietve elhagyta a szobát.

Amikor Cippora később visszaidézte a szótlán együttlétüket, a szolgáló meghökkent pillantását, úgy érezte, hogy a megértésen túl a megbocsátásig is eljutottak mindketten. Talán nem is az, hogy fogják egymás kezét – ami nemcsak más tekintet számára, de a kettőjüknek is elképzelhetetlen volt korábban –, hanem az az arcukról leolvasható érzés volt olyan hatással a szolgálóra, hogy riadtan kihátrált. Cipporát meglepte, hogy a megbocsátás is kelthet riadtságot. Mintha egyszeriben ugyanolyan idegenné tette volna magát, mint amilyen Ruben? Szigorú volt a szolgálókkal és a szolgálókkal. Nem telt öröme benne, hogy tudta, félnek tőle, de a mások fölé kerüléshez hozzátartozónak tekintette. Attól a naptól nemcsak a félelmet, hanem az értetlenséget is érezte. Megváltoztatta az életét az alkonyi óra, amikor Jehuda Hanaszi egykori szobájában Ruben mellett ült és Ruben nem tett mást, mint kezét az ő térdén nyugvó kezére helyezve hallgatta az ő hallgatását. A csend, amelyért – úgy érezte – mind a ketten azóta, amióta megismerték egymást, megküzdöttek, a verejtékesen beérő hallgatás, amelyben mindketten egyszerre érezték meg, hogy elnyerték a megbocsátást, ami nemcsak a másoknak szólt, hanem önmaguknak is, Cippora számára megváltoztatott mindent. Ruben tanácstalan? Rubennek támaszra van szüksége? Ruben életén csak ő tud könnyíteni. De aztán ezt gondolta: érzem rajtuk a hullaszagot. Érzem a veszítüket. Az várt Jehudára is, ami az idősebb fiára. Az vár Rubenre is, ami a fivérére és az apjára. Nem akarom, hogy magukkal rántsanak azok közé, akik kiszolgáltattak nekik, miközben ők a legkiszolgáltattabbak.

Lévi újra fájárommal a nyakában járta az utcákat. Híveket gyűjtött. Cippora kiszaladt, megcsókolta a ruháját. A szefforisziak meglepődtek. Remény költözött beléjük, hogy mégis jobbra fordulhatnak a dolgok. Látták Rubent is, amint a városba érkezése után először Lévit kereste fel. Látták, hogy bejárja a teret és naponta elmegy a városkapuhoz. Mikor Cippora a gyerekek gyűrűjén átvágta magát és segített tartani a jármot, amit Lévi meggörnyedve cipelt, az asszonyok a házak kapujában álltak, a férfiak, akiket kiáltozva ők hívtak elő, azt gondolták, hogy véget ért a viszálykodás Jehuda Hanaszi házanépe és Lévi között.

Ruben nem követte Cipporát a menetben, amely Lévit kísérte. A szefforizsiak megtapasztalták az imák éveit, a hiábavalóság éveit, a gyűlölködés éveit, a remény és a reménytelenség éveit. Ismerték a Lévi iránti közönyt, ismerték a Lévi iránti haragot, amiért az imák nem könnyítették meg az életüket. Látták a mestereket, amint a parancsolatokat gyűjtik, a törvényeket szerkesztik, látták a tanítványokat, amint felkeresik őket, felkeresik a távoli városokat, megérkeznek és tovább indulnak, látták a városon átvonuló légiókat, az ezredekhez érkező futárok pusztulását, a helyőrségparancsnokok holttestét, látták Rubent eltávozni a városból, látták visszaérkezni, látták a tanítványok körében háza udvarán a teleírt tekereshalmot cipelve, találkoztak a szótlán, lehajtott fejjű, a szenvedéseikre emlékeztető koldusokkal a város kapujában. A szefforizsiak mindent megtapasztaltak, és látták, hogy semmi nem változtat azon, ami osztályrészükül jutott. A szefforizsiak közönnyel, egymás iránti gyűlölettel megtelve eljutottak odáig, hogy egy váratlan és utolsó elszánással megkapaszkodjanak a végső zuhanás előtt annak a gödörnek a szélén, ami a sorsuk volt. Az, amibe megkapaszkodtak – habár maguk sem tudtak volna magyarázatot adni rá, hogy miért –, Lévi volt; az utcán végigsüvöltő hang, amely imára szólította az eltántorodottakat; a karjai voltak, amelyek, amiért elfordultak az Örökkévaló parancsolataitól, föléjük magasodtak.

Kitódultak az utcára.

Szétlökdösték a Lévi körül szokásuk szerint gúnydalokat süvöltő gyerekhadat.

Egymáson áttaposva próbálták megérinteni Lévi imakendőjének rojtjait, próbálták ajkukkal elérni a díszes és foszladozó, arannyal hímzett bársonytakarót, amelyben Lévi a Barkochba-lázadásból kimentett tóratekerceszt melléhez szorítva végighurcolta az utcán.

Lévi látva a változást, a kiáltozó, jajongó, a kagylózúzalékra térdüket felsértve leboruló szefforizsiakat, megtorpant. Felkapaszkodott egy kőhalomra. Nem vette el nyakából a jármot. Magasra emelte a törvénytekerceszt. Elfulladva a súlytól és az úttól, verejtékezve az imakendő alatt, alig hallhatóan suttogetta: és amiként Ezékiel próféta mondta, azért adok nekik törvényeket, mert nem valának jók.

Olyan csend lett, hogy a legtávolabb állók is meghallották Lévi szavait. A szefforizsiak leborultak. Sírtak. Imádkoztak. Cippora volt az első, aki föl-emelkedett. Négykézláb mászott fel a kőhalomra. Látható lett az izmos, vékony combja. Így közelítette meg a Tórárt. Lévi most már nem vonta el tőle a bársonytakarót, amikor meg akarta csókolni. A többiek elől sem.

Meggörnyedve, hosszú sorban érkeztek a szefforizsiak. Hazakergették az elképedt kölyköket, akik maguk is beálltak volna a sorba, akár hasoncsúszva, hogy folytassák a mindennapos viháncolásukat. Cippora segített tartani a fa-

jármot, amitől Lévi nem kívánt megszabadulni, és Cipporán kívül mindenki más segítségét elutasította, mikor az imádkozó menet élén visszafelé indult.

A szefforizsiak egész este, egész éjjel, másnap is várták, hogy Lévi megjelenjen. Napnyugtakor kilépett háza kapuján. Tiszta ruházatot viselt. Szakállát kifésülte. Imakendőjének ráncait elrendezte. Kiegyenesedve, némán lépkedett. Nem nézett maga köré, tudta, hogy követik. A szefforizsiak némán betódultak a templomba. Hang nélkül foglalták el helyüket. Egyszerre kezdtek el az imát.

Lévi gyötrődött: miben tévedett. Uram, milyen bűnt követtem el? Hol tértem el arról az útról, amelyet kijelöltél a számomra, hogy a gyülekezet elfordult tőlem? Hogyan köszönjem meg, hogy nem vontad meg tőlem a bizalmadat, és visszasegítettél a szolgálid közé? Hálát mondok érte, amiért hirdethetem, hogy egyetlen története van a népnek, a Te törvényeid követésének a története. Hálát mondok, hogy a parancsolataidat hirdethetem, és olyan erővel ruházol fel, amely rajtam keresztül átsugárzik a vétkekre.

Hetekig tobzódtek a szefforizsiak elvállalt büntudatukban, megtalált rajongásukban. Minden alkonyatkor követték Lévit a templomtól a városkapuig. Tartották a fájrmot, hogy ne nyomja túlságosan a vállát. Egymást taszigálták, hogy a Tóra bársonytakaróját és Lévi imakendőjének rojtjait ajkukkal megérinthessék. Cippora csontos karjaival csépelte az útjában állókat, hogy mindig Lévi közelében maradjon. A szűk utcákban, ahol a menet végighaladt, már nem lehetett megkülönböztetni sem a hangokat, sem az alakokat, csak az imakendők lobogtak. Mintha a sivatagban meneteltek volna, a kinyilatkoztatás hegyén érezték magukat, a törvények megtestesítőjeként, az Örökkévaló arcának hordozójaként. Lévre pillantottak, s ha éppen nem látták a zshivajban és a porfelhőben, arra gondoltak, hogy az Örökkévaló sem látható. Miközben átjárta őket ez az érzés és egymást taposva törtettek a templom felé, már nem is Lévit keresték, olyannyira maguk fölött állónak érezték, csak azt kívánták bizonyítani, érdemesek rá, hogy meghallgassa az imájukat.

Cippora rekedten tért meg minden este. Nem mosdott, nem törölte le a fekete porcsíkot az ajkáról. Nem is tudott volna megmosdani, mint ahogy mások sem. Eső nem hullott. A szefforizsiak most nem lázadoztak. A Lévíből áradó erő, amelyben az Örökkévaló testesült meg a számukra, megkönnyítette az elviselést. S mintha átválalható lett volna az is, ami az életük súlya volt, s Lévi nem is a fájrmot vette volna minden nap a nyakába, hanem a sorsukat. Semmi sem változott. Tudták. De megvoltak együtt az imával és a szenvedéssel, a gyűlölettel, a szolgálattal és a közönnyel.

Cippora rángatózó szájjal érkezett. Leült az udvaron Ruben mellé a padra. Láthatta őket mindenki. A felajzottságában is megbékéltnek érezte Ruben a feleségét. Cippora restellte a lázat, a reszketést, ami az utcákon elsodorta, megragadta Ruben kezét, térdén nyugvó kezére helyezte, mintha így próbálta volna magára kényszeríteni a másik nyugalmát. Ruben számára most már nem

volt szokatlan, hogy Cippora énje az ő közvetítésével hasad két különböző részre, és a két töredék az ő közvetítésével próbál találkozni. Visszahúzódott apja dolgozószobájába, de így sem zárhatta el magát az eseményektől. Tanúja volt a próféta-személyiséggé avatott Lévi iránti hódolatnak. Tapasztalta, hogy az imádat nincs ellentétben azzal a hiábavalóság-érzettel, amely a szefforisziakat eltöltötte. Naponta látta Lévit, amint felemelt karokkal saját hivatástudatának dicsfényében áll, s naponta látta, amint saját tehetetlenségének kudarcérzete alatt görnyed. Lévinek minden hozzá intézett kérdésre, minden, a jövőt, a sorsot kutató kérdésre volt válasza. Az utcákon, a templomban, a városkapunál, hol emelt hangon, hol elcsöndesedve ismételte a parancsolatokat a kérdésekhez illő mondatait. Ruben figyelmét nem is a jól ismert igék ismétlése, a törvények folyamatos idézése keltette fel. Napokig, hetekig, hónapokig hallgatva őt megértette, Lévi számára a legfontosabb az, hogy a világ megépíthető egy magasabb akarat törvényei szerint, s a szavak biztos tartószerkezetül szolgálhatnak hozzá.

Ugyanolyan váratlanul és önmaguk számára is megmagyarázhatatlanul, ahogy kitódultak az utcákra, s leborulva Lévi előtt a kezébe helyezték a sorsukat, az egyik napról a másikra, mintha a város felett, Galilea felett, a tengerek és a távoli kontinensek felett rohant volna végig egy szélvihar, kiürültek az utcák, a terek, elnéptelenedett a templom. Lévi újra egymagában állt a fájárommal a nyakában, a Tórával a kezében. A kölyköket annyira meglepte az elnéptelenedett város látványa, hogy még ők is visszahúzódtak az udvarokba. Lévi ugyanolyan magabiztos tekintettel pillantott végig a városon, ugyanúgy kiegyenesedve cipelte a terhet, ugyanazokat az imákat mondta, mint amikor körülvették. Felállt a kőhalomra. Mielőtt az Örökkévaló választott népe bevonult hazájába, ellepte a vidéket és felépítette a városokat, minden talpalatnyi föld alkalmas volt rá, hogy ott Istennek énekét énekeljék, de utána már csak azok a helyek voltak alkalmasak rá, ahol a törvények lakoztak és ahol azok, akik a törvényeket hirdették, vállalták a küldetésüket.

Csendesen mondta ezeket a szavakat Lévi. Senki sem hallotta, csak Ruben, aki aggódva, hogy Lévi nem bírja már soká tartani a fájármot, segítségére sietett. A felszálló por eltakarta Lévit, eltakarta Rubent. Talán felismerhetetlenek lettek volna más számára, de ők felismerték egymást. Olyan sűrű volt a porfelhő és a nap izzásában még szórtabbak voltak a szemcsék, mintha abban a pillanatban, amikor megálltak egymással szemben, minden, ami a látvány mögött volt, minden, ami Szefforiszt jelentette, káprázattá lobbant volna. Ruben megérintette a tóratakarót, az ujjait az ajkához emelte. Lévi azt mondta, jó, hogy eljöttetek valamennyien, akik jární tudtok. Nem hiányzik senki, aki imát mond. Ruben leemelte Léviről a jármot, a saját nyakába akasztotta, mert így tudta legkönnyebben tartani, s miközben az ablakok mögé húzódó szefforisziak megrettenve és átkozódva kísérték a lépteiket, Lévi házához in-

dult. Lévi sántikálva haladt mögötte. Ruben ledobta a jármot a kamrában. Bevezette Lévit a szobájába. Segített neki megszabadulni az imakendőjétől és a köpenyétől. Lévi imát mormolt, de a szavai összerosódtak, már nem is voltak szavai, eltűntek hangjának kavargásában. Ruben azt mondta, eljött a magára maradás órája. Lévi magasra emelt karokkal, mintha még mindig a kőhalom állna és az áldást a városnak szentelné, azt mondta, jó, hogy együtt van a gyülekezet, mert ideje lett a szónak. Ruben talált egy kancsó alján némi vizet, ujjaival megnedvesítette Lévi ajkait és kihátrált a szobából.

Apám is ezt tette volna. Talán ez is benne volt az álmában. A megbékélés. Vajon Jehuda Hanaszi is úgy érezte, hogy elvégezte a feladatát, mert lám, Lévi úgy érzi, hogy ha a napjai meg is vannak számlálva, ám a törvény, ami a szavai-ban testesül meg, túléli, és ha most éppen el is tántorodtak tőle a hívei, akár már holnap újra köréje gyűlnek és hálát adnak, hogy imakendőjét megérintik. Jó volna felkeresni apám sírját. Jó volna megérinteni a gyolcslepelt. Ruben látta magát a barlangsírbán, látta a barlang előtt felsorakozó tömeget, az ezredeseket vértjeikben, a mestereket és a tanítványok százait imaköpenyeikbe burkolódzva. Vajon az ő sírját hol fogják kijelölni?

Érezte magán, amiközben távolodott Lévi házatól, az ablakok mögött gyülekezők pillantását. Semmi sem kizárható... Az sem, hogy éjszaka megrohanják és megölik Lévit, amiért csalódtak benne. Az sem, hogy a házához vonulnak, leborulnak előtte, kérik, hogy hárítsa el felőlük az Örökkévaló haragját a vétkeik miatt. A fellegvárba húzódó őrséget is megrohanhatják. A szolgálatakat is felajánlhatják az őrség parancsnokának.

Cippora napokig nem mutatkozott. Külön hált az egyik kamrában. Ruben tudta, hogy a szolgálók félnak tőle, mert a hirtelen rátörő rohamok lecsillapítását csak ő tanulta meg türelemmel kivárni. De Cippora most hallgatag volt. Mintha véglegesen elbúcsúzott volna a múltjától is, a lehetőségeitől is, amely Lévi imádatában testesült meg. Mikor végre kilépett a kamrából, Rubennek az jutott az eszébe, amit valahol az apja feljegyzéseiben olvasott. Ruth könyve első fejezetének harmadik része mondja: És meghal Elimelekh, a Noémi férje. A férfi csak a feleségének hal meg. Lehet, hogy Cippora a bátyját gyászolja még mindig? Sohasem érezte rajta, hogy a bátyja árnyéka közöttük maradt. Sem akkor, amikor együtt háltak, sem akkor, amikor kölcsönösen elfordultak egymástól. Lehet, hogy Lévit gyászolja, aki ugyan még itt van, de Cippora számára elveszett? Szótlanul ültek egymás mellett. Minden ismétlődött. A kezük lassú közelítése egymáshoz most már hozzátartozik az emlékeikhez.

Ruben kimerültséget érzett. A hajam már nem lehet fehérebb. A szakállam sem lesz már fehérebb. Negyvenhárom éves volt. A teli zsákokat könnyen fel-emelte. A közepes sziklaköveket elgörgette. Az éjszakázást is bírta. A válla szélesebb volt, mint az apjáé, a karja izmosabb. Ruben előtt megjelent a jövője,

amint lecsillapítja Cippora rohamait, amint soha nem múló viszolygását legyőzve vele hál, amint egymás tenyerében megértést találva ülnek a falhoz támasztott lócán.

Látta magát, amint ül, olvas, feljegyez a tekercsek üres részeire néhány szót.

Látta magát az ismétlődések ismétlődésének tengelyében.

Csodálkozott azon, hogyan bírja elviselni a rá váró jövő látványát.

Megértette a szefforisziak némaságát.

Megértette a férfiak közönyét és a nők beletörődő mosolyát.

A szefforisziak számára elvesztek Lévi szavai. De elvesztek a Jehuda Hanasi által összegyűjtött szavak is. A szefforisziak egyikük nyelvét sem értették, mert úgy érezték, nem az ő nyelvükön beszélnek az igék, a parancsolatok, a törvények sem foglalták magukban a feleleteket az életük kérdéseire.

Ruben elfordult a fenyegető és reménytelen tekintetektől. Bereteszte szobája ajtaját. Visszacúszott abba a múltba, amely a tanítványok feljegyzéseibe húzódott. Mindenre szolgáltak magyarázattal a megörökített történetek. Kulcsok voltak a szavak. Különböző kulcsok, különböző zárat nyitottak, a sors különböző termeibe vezettek, s habár ott minden úgy történt meg, ahogy az emlékezetben élt, a különböző emlékezetek azonban más és más eseményeket vonultattak fel, a mégis hasonló események szereplőivel pedig más és más módon rendezték be az emlékezet termeit, amelyekbe így más és más zárat felnyitó és egymásra még csak nem is hasonlító kulcsokkal lehetett bejutni. Mi ez? – gondolta Ruben. Melyiket minek fogjam fel? Igaznak? Hamisnak? Kitalálták? Így mondták el?

Miről szól az, amit olvasok?

Arról, aki elmondta?

Arról, aki leírta?

Hetek magányos nappalain és éjszakáin – miközben a tekintetét, amikor kilépett a szobából, egy eszelős tekintetének látta Cippora is, a szolgák is, a szomszédok is – nem szakadva el a tekercsek soraitól, azonban mégis elveszítve a fonalat, amely a régi történeteket összefűzte, úgy érezte, hogy egy pillanatra megvilágosodott benne Jehuda Hanasi kudarca. A sokfélebe ugyanúgy nem fér bele minden, amiképpen az egyetlen kizárja magából a különbözőt. A sokféle időből és tájról összegyűjtött feljegyzések ugyanúgy egyféle sorrendben és meghatározott keretek szerint nyerték el törvényalkotó erejüket, amiként a küldetéstudattal eltöltöttek egyértelmű parancsolatai. A sokféle ugyanúgy üres, gondolta Ruben, ha nem szívja magába azt, ami a mindennapok kérdése, mint az egyféle. De ezek a felismerések kétellyel is eltöltötték. Szabad ilyen megkülönböztetéseket tenni? Szabad a különbségeket azonossággá gyúrni? Maga elé húzta Simon tekercseit. A végére kell érnem. Ami még hátra van Simon feljegyzéseiből, az lesz az utolsó olvasmány. Utána elhagyja a szobát. Lezárja. Egyetlen tanítványt sem fogad.

A szefforisiak alkalmazkodtak. Mindenki tudta, milyen időközben gyűlik össze a kutak alján annyi víz, amennyiért érdemes alászállni, mindenki tudta, hogy az utcákat miképpen lehet megóvni attól, hogy járhatatlanok, az udvarokat, hogy a házimunkákra alkalmatlanok legyenek. Az ásók, a vödrök ugyanúgy nélkülözhetetlenek voltak minden család életében, mint a kovásztalan kenyér és az imák. Cippora cikázni kezdett a konyha és a szobák között. Mindenhol ott akart lenni, mindenkit ellenőrzött. Felkereste a szomszédokat. Régi kapcsolatokat elevenített fel. Új barátságokat kötött. Hozta, vitte a híreket. Esténként beszámolt Rubennek. Házasságuk egész ideje alatt nem beszélgettek annyit, mint ezeken az estéken. Ruben megtudta, hogy a szomszédok, habár szívesen emlékeznek vissza arra az időre, amikor Jehuda Hanaszi közöttük élt, némi gyanúval fogadták a visszatérésüket, a Násziról ugyanis elterjedt, hogy még a leigázó császárral is jó viszonyba került. De hiszen ezt Jeruzsálemtől Tibériásig mindenki tudta, és mindenki jó néven vette, töprengett Ruben. Így biztosította a templomok megmaradását és a seregek elvonulását. Máskor arról számolt be Cippora, hogy a szomszédok hálásak, amiért Jehuda Hanaszi megalkotta a családok számára azokat a törvényeket, amelyeket az apák a fiaikra hagyhatnak, de érdeklődnek, hogy miért nem foglalta írásba a Szinhedrion összehívásának parancsát.

Lévi rendelkezése szerint évek óta nem hívták össze a testületet. Amikor a város lakói Lévit dicsérve az utcákra vonultak, amikor ellepték a templomokat, senki nem követelte a Szinhedrion összehívását. Amikor Lévitől elfordultak, suttogva mertek csak beszélni a törvényhozó testület hiányáról, mert mindenki tudta, hogy az Örökkévaló parancsait továbbra is Lévi képviseli. Végighallgatták a városba érkező tanítványokat, akik a házak előtt fölolvasták Jehuda Hanaszi törvénytöredékeit. Szépnek és igaznak érezték a parancsolatokat. Nem okozott a számukra nehézséget, hogy Lévi imáinak közvetítésével találkozzanak az ősatyák rendelkezéseivel és az Örökkévaló igéivel. Nem okozott nehézséget a számukra, hogy a Jehuda Hanaszi által megszerkesztett törvények közvetítésével találkozzanak az Örökkévaló parancsolataival és az ősatyák törvényeivel. Csakhogy a másnap kifizetendő adó előteremtéséről, a beszerzendő élelemre fordítható pénz megszerzéséről, a házastársak közötti civódásokat megszüntető igazságtételről, a légiók betörései elleni védelemről, a növényzet pusztulása, az állatok elhullása, a betegségek terjedése, a lelküknek a megváltoztathatatlan sorsukba való belenyugvással járó sorvadásának megakadályozásáról nem rendelkeztek sem Lévi imái, sem Jehuda törvényei. Talán a Szinhedrion segítene, számolt be Cippora arról, amit a szomszédoktól hallott.

Ruben visszaemlékezett a Szinhedrion utolsó ülésére. Ugyanolyan tanácstalan vagyok, mondta Cipporának, mint a többiek. Arra gondolt, eljön az idő, amikor semmiben sem különbözik majd a szefforisiaktól.

Sziván hónap nyolcadik napján alkonyatkor Cippora futva érkezett a főtér felől. Szokása szerint magasba emelte kezét, szája hol tátva, hol rángva, habár egyetlen hang sem hagyta el. Kendője a kagylózúzalékot söpörte. Meztláb szaladt, de amint a szefforisziak, ő is annyira megszokta a talaj változását, hogy a vastag talpbőre helyettesítette a sarut. Egy ezredes érkezésének hírért hozta. A kísérő katonákkal éppen elindult a fellegvár helyőrségéből. Úticélja nem volt világos, de Cippora bizonyos volt benne, hogy hozzájuk jön.

Ruben felkészült.

A két fegyveres nem vont ki kardját, amikor megálltak a ház előtt és utat engedtek a mögöttük lépkedő parancsnoknak. Az ezredes fegyvertelen volt, de ő is sisakban érkezett, amit az örökhöz hasonlóan leemelt, amikor belépett a házba. A szolgák bevezették a tekercsekkel teli szobába. Ruben felkínálta az egyetlen széket. Az ezredes arca olyan merev volt, mintha a sisakot még mindig a fején tartaná és rostélyá lett volna a sisaknak, amit leeresztett. Egy ívet adott át. Ruben végigolvasta a rendelkezéseket arról, hogy milyen adókat kell befizetnie a város lakóinak pénzben. Az ezredes bólintott, mintha neki adtak volna át egy ívet és szótlánul elment.

Sziván hónap tizenötödik napján mindez megismétlődött. Cippora ugyanúgy futva érkezett a hírrel a főtérről. A kísérők mellvértje, pallosa, sisakja is hasonló volt. Egy másik ezredes érkezett, derűs arcú, szakáll nélküli fiatalember. Átadott egy teleírt ívet arról, hogy terményben milyen kötelezettségeket kell teljesíteniük a város lakóinak. Néhány üdvözlő szó ismételtetésével távozott.

Sziván hónap huszonkettedik napján Cippora egy újabb ezredes érkezésének hírért hozta, akinek az arcát forradások szeltek át. Két harcos között belépve egy ívet nyújtott át. Tíz név volt az íven. Kiadásukat magasabb helyen rendelték el. A következő hónapban egy újabb ezredes érkezett. Egyik sem ismerte azokat az íveket, amelyeket a korábban érkezők adtak át, egyiküknek sem maradt ideje, hogy végrehajtsa, amit az ívek tartalmaztak. A szefforisziak minden leírt mondatról azonnal értesültek Cipporától. Megtanulták a követelések elől való kitérés különböző lehetőségeit. Ugyanúgy, amiként a látszatbetartások és a halogatók formáit.

Ruben leírta a tekercseire a követeléseket. Ezek a szavak is részei lettek a ráhagyott szövegeknek. Az ezredesek távozásának másnapján minden alkalommal elment Simonhoz és Lévihez. Lévitől megkérdezte, mikorra hívná össze a Szinhedriont, Simontól megkérdezte, vállalná-e az írnoki feladatot a tanács ülésén, mint hajdan. Lévi minden alkalommal azt mondta, hogy nem jött el az ideje a tanács összehívásának, de ideje van az imának. Simon minden alkalommal azt mondta, hogy barátja kérése szerint cselekszik majd, ha eljön rá az idő. Ruben úgy érezte, hogy Lévi látszatra egyre nyájasabb hozzá, de valójában ugyanúgy az ellenfelének tekinti, mint hajdan Jehuda Hanaszit, úgy érezte,

Simon egyre szűkszavúbb, ám a néhány szó, amelyet váltanak, minden közlendőjüket tartalmazza. Beszélni próbált erről Cipporával.

Talán mindig így volt, mondta az asszony.

Rubent meglepte Cippora nyugalma. Most nem gondolt rá, hogy a csendes szavak kitörést készítenek elő. Lehet, hogy mindig így volt, de most erősebben érzem, mint bármikor.

Talán fogékonyabb lettél. Talán szembefordultál valamivel és jobban megnyitod a lelkedet mások felé.

Előző nap egy Tibériásból érkezett tanítvány feljegyzéseiben, amit az apja tekercei között talált, arról olvasott, hogy Dávid azért tudta megfejtetni Nebukadnaccar álmát, mert nem arról beszélt, amit Nebukadnaccar álmodott, hanem arról, amit ő maga. És ezt mind a ketten tudták, a király is, Dávid is. Tudták, hogy ha megőrzik a maguk számára annak a tudását, amit tudnak, akkor az a főpapok, a légióparancsnokok, a szolgák előtt mindkettőjüket a sors megálmodásának, az élet megfejtésének a képességével ruházza fel.

Leült Cippora mellé a padra.

Eljött a megszokott alkonyi óra.

Belépett egy újabb, ismeretlen ezredes. Meghajolt Cippora előtt. Ruben úgy érezte, bármit mond, a szavak anélkül is szétosztódnak közöttük, hogy ő bármit ráruházna Cipporára abból, ami elhangzik. Most nem a tekercekkel teli szobában voltak, hanem abban a világos szobában, amelyből a hálólhelyiségek nyíltak. Állatbőrrel takart székekre ültek le. Cippora kovásztalan kenyeret és fonnyadt gyümölcsöt hozott. Az ezredes azzal kezdte, hogy Julius Philippus, a császár nagy tisztelője volt Jehuda Hanaszinak és nagy tisztelője a fiának is. Ruben azt felelte, hogy az apjának tisztelői voltak még a császárok is, de ő nem érdemelt ki ilyen megbecsülést. Rómába kell indulni. Philippus császár találkozni kíván vele. Philippust a keleti légiók parancsnokai kiáltották ki császárrá, de ő egyezséget akar a szenátussal és azt kutatja, miképpen lehet az egymással ellentétes szavakból közös törvényt alkotni.

Beszélni kíván veled, jönnöd kell.

Fogolyként?

Meghívottként.

Jehuda Hanaszi tekercein végtelen számú szó van, végtelen számú gondolat és megszámlálhatatlan törvény, próbálkozott Ruben.

Tudjuk, mondta az ezredes, de minden szó kimondható, minden gondolat megismerhető, minden törvény elrendelhető és minden ellenállás felkelést sugall.

Cippora előtt újra meghajolt. Ruben előtt tisztelgett. Vártak három napot, érkezik-e másik ezredes. A harmadik nap estjén egy elhajított kő betörte az ablakot. A negyedik nap estjén is követ dobtak az ablakba. Cippora hozta a hírt, hogy a szefforisziak újra Lévihez fordultak. Az terjed a városban, hogy

emelik az adókat, új légió érkezik és Ruben házanépével együtt Rómába költözik. Egy futár arameus nyelven írt levelet hozott a helyőrség parancsnokától. Másnap hajnalban négytagú kíséret érkezik, velük kell Rubennek a tengerig menni, ott majd hajóra száll.

Ruben éjszaka Cipporával együtt felkereste Simont. Simon hallotta a híreket. Leültek négyen az asztal köré. Kevés bort ittak. Nem beszélgettek. Ruben úgy érezte, hogy már régen el kellett volna ide hoznia Cipporát. Visszaemlékezett rá, hogy Simon nevében járt Tibériásban a halászoknál. Akkor őt Simon egyik felének nevezték, Ráchelt pedig a másik felének. Cippora az otthonukban élelmet készített az útra. Talán mégsem kellene elmenned. A veszteséget akarnád? kérdezte Ruben. Cippora sírni kezdett. Nem tudom, mi a jó és mi a rossz. Kelt fel a nap. Megérkezett a négy katona.

